

Dózsa és Szeged

A SZEGEDI HAGYOMÁNY

A krónikások ellentmondó adatokat hagytak ránk. Istvánffy Miklós azt állította, hogy Dózsa serege elkerülte Szegedet. A sánccal és árokkal körülvett Palánk és háromezer (?) védelemre kész halász készítette volna erre a kereszteseket.¹ Eszerint Szeged népe szemben állott volna Dózsa fölkelésével. Istvánffy azonban nem volt kortárs, a parasztháború után született, krónikáját hallomásból, a győztes Zápolya-barát földesurak nézőpontjából írta. A kortárs krónikaírók, Szerémi György és Verancsics Antal tudósításai arról szólnak, hogy Szeged népe szép számmal kivette részét Dózsa seregében a harcokból. A sereg egyik oszlopa, Mészáros Lőrinc vezetésével Szegeden kelt át a Tiszán, hogy Csanád alatt Dózsa csapataival egyesüljön.²

Szeged ezekben az években — mint az 1522. évi tizedjegyzék gazdaság- és társadalomtörténeti elemzése mutatta — a legfejlettebb magyar mezőváros volt.³ Viszonylag kisszámú iparos- és kereskedőréteg, szintén csekély földművelő mellett föltűnően sok, a lakosság felénél több a földtelen zsellér. Míg egyfelől a polgárság a szerémségi borokból és a környékbeli pusztákon legeltetett óriási juhállományból (1526-ban a török 70 ezer birkát hajtott el innen!) páratlan gazdagságra tett szert, másfelől hatalmas föld nélküli réteg keletkezett. Ez a társadalmi ellentét meghatározta Szegednek a Dózsa-mozgalomhoz való kettős viszonyát: a jómódú polgárság rettegte a kereszteseket, a zsellérség pedig reménykedve állott Dózsa táborába.

A Dózsával ugyancsak nem rokonszenvező Verancsics írta a parasztvezér mozgalmának kezdeteiről: „Pestről kiindulva, jüve Szegeddé, és kezdte nagyon sok kereszteseket, hajdúkat, latrokat hozzája gyűjteni, és a szegedieket mellí felvenni, minden urat, vitélző nípét kezdte nyársra vonatni, öletni.”⁴

A bukás után, mint ugyancsak Verancsics írja, a tüzes trónra ültetett Dózsának fejét Zápolya levágatta: „Végezetre osztán fejét viteté neki, és Szegeddé küldé ajándékon a szegedi fejbírónak, kinek Pálffy Balázs neve vala.”⁵ Szerémi ezzel egybehangzón, rokonszenvét sem tagadva a kínzásokat — úgymond — Szent György mártírhoz hasonlatos hősiességgel viselő Dózsa iránt, írta: „Es szeme láttára testvérét, Székely Gergelyt darabokra vágták, és azután bátyjával, Székely Györggyel együtt, akinek ez harmadik büntetése volt, lefejezték Szent Demeter vértanú napján. És György fejét Szegedre küldték, mert ezek csatlakoztak hozzá.”⁶

Szerémi szerint tehát azért küldte Zápolya Dózsa fejét Szegedre, mert a szegediek csatlakoztak hozzá. Verancsics iménti szövege azonban így folytatódik: „Mely Pálffy Balázs hitese atyja vala nekie.”⁷ Dózsa életrajzírója, Márki Sándor a krónikásnak e mondatát kétesnek véli, s úgy értelmezi, hogy Dózsa örökbe fogadott fia lehetett a szegedi főbírónak.⁸ Szeged történetírója, Reizner János azt mondja, hogy Dózsa Szegeden töltötte ifjúságának egy részét, itt ügyességénél fogva Pálffy főbíró igen megkedvelte, és fiául fogadta.⁹ Ez tehát még inkább megmagyarázza, miért küldte a levágott főt Zápolya Pálffy Balásznak.

Juhász Gyulát, Szeged költőjét, a helyi Dózsa-hagyomány számos versre ihlette.¹⁰ Az ő költői leleménye teremtette meg Pálffy főbíró leányának alakját, s vele a versben sugallt, tragikus szerelem legendáját:

*Fehér gyolcsban, setét éjben
— Ezeröttszáz tizennégyben —
A kakas épp harmadszor szólt,
Dózsa feje Szegeden volt.*

*Pálfi bíró fölemelte,
Hajnal előtt sírba tette,
Lenn a sírban, némán, mélyen,
Alszik a fej vaksötétben.*

*Pálfi bíró Piros lánya
Hófehér lón nemsokára,
Mint viola rózsza mellett,
Hervad ő is Dózsa mellett.*

(Dózsa feje)

Am a költő számára nem csupán emberi tragédia jelképe Dózsa levágott feje, hanem a költemény megszületésekor — 1919 nyarán — merész tiltakozás is a Szegeden már fölülkerekedett ellenforradalommal szemben. Olyan eleven hagyományt idéz meg versében, amely az elbukott forradalmak ellenére, a fehérterror sötétjére biztosan elkövetkező hajnalt, fölpirkadó napot — ekkori költészetének gyakori motívumát — várja:

*Ó, de néha éjten-éjjel,
Mikor csak a kakas éber,
Kigyúl egy láng, mint az őrszem,
A szegedi temetőben.*

*Nézi más láng lobogását,
Földi tüzek égi mását,
Vár egy napot fölkelőben,
Régi magyar temetőben!*

Juhász Gyula, a szegedi Dózsa-hagyomány ébren tartója és továbbfejlesztője, számos más költeményében (*Dózsa után, Torozás* stb.) idézi a vértanú parasztvezér alakját; Ady mellett legtöbbször költészetünkben. A legtömörebb sokatmondással ebben az 1925-ben írott négy soros remekében:

*Dózsa fejét itt adták át a földnek,
Mikor megjárta már a zord bitót.
De hallgat róla most a csöndes őskert.
Magyar titok. De még beszélni fog!*

(Az alsóvárosi temetőben)

Az *őskert* — Juhász Gyula szava:¹¹ az ősök kertjét, a temetőkert jelenti. Az alsóvárosi őskert, mely máig Dózsa porait rejti, nem azonos a mai szeged-alsóvárosi temetővel, hanem egykoron a híres Havi Boldogasszony templom körül terült el. Talán itt kellene állnia Dózsa szegedi szobrának?

SZOBORTERVEK

Bár keresem, nem találtam még meg „a szegedi jó bírónak”, Somlyódy István-
nak 1909-ben írt cikkét, melyről Móra Ferenc tudósít *Szegedi tulipántos ládájának*
második kötetében. „Szeretett volna szobrot emeltetni Szegeden az elevenen meg-
sütött parasztkirálynak, és volt bátorsága húsz évvel ezelőtt erről cikkezni is a sze-
gedi lapokban” — írta Móra 1929-ben.¹² Am nem Somlyódy volt az első, aki Dózsa
szobrjáért szót emelt.

Petőfi volt, Arany Jánoshoz írt 1847. március 31-i levelében: „Én Dózsát a ma-
gyar történet egyik legdicsebb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő

(ha fönmarad a magyar nemzet), midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni, és talán mellette lesz az . . . enyém is.”¹³

Véletlen-e, hogy Ady is szót emelt Dózsa szobráért? „Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd, állítson szobrot Dózsa Györgynek. Hogy mi nem felejtünk, hogy komoly a mi harcunk. Bár akadna valaki, akinek erős hangja volna, hogy egy Dózsa-szoborért szóljon az országhoz” — írta 1906. november 13-án a Budapesti Naplóban.¹⁴

Márki Sándor Dózsa-könyvének 1913. évi kiadásából tudjuk, hogy a munkásmozgalom már a század elején fölvetette Dózsa szobrának fölállítását. Először 1901. május 26-án Parchetich László öbecsei küldött indítványozta ezt a Szociáldemokrata Párt nagygyűlésén. 1908 pünkösdjén a Békéscsabán tartott parasztkongresszus határozta el, hogy „a legelső magyar parasztvezérnek, Dózsa Györgynek, hatalmas szobrot emelnek a nagy magyar rónán”. Achim Andrást porbe is fogta érte a gyulai királyi ügyész.¹⁵

Két év múlva, az alföldi városok és községek szociáldemokrata pártszervezeteinek szegedi kongresszusa, 1910. október 30-án egyhangúan elfogadta Rajki Sándornak, az orosházi földmunkások küldöttének indítványát: 1914-ben, Dózsa György kivégzésének 400. évfordulójára szobrot emelnek „az agyonsanyargatott jobbágyság nagy vértanújának”. „Az emlékművet az Alföld szívében, Szeged szabad királyi város egyik közterén öhajtja elhelyezni. . .”¹⁶

Szeged polgármestere, a városát szobrokkal ékesítő Lázár György, akit Ady „szeretetre méltó literary gentleman-nek” nevezett, nyilatkozatot tett: Szeged városa a legnagyobb örömmel ad helyet Dózsa György szobrának.¹⁷

A terv mégsem valósult meg. 1913 júliusában ugyan ismét föltámadt, s megint cikkeztek róla a szegedi lapok. Móra Ferenc is írt róla a Szegedi Naplóban, s idézte ő is Petőfi nevezetes levelét.¹⁸ Am a háború közbeszólt, s csak az összeomlás után, az októberi forradalom alatt került újra szóba Dózsa emlékének ügye. Ferenc József halála után a lojalitás neki szánt szobrot Szegeden, s erre szép summa gyűlt már össze. A Szegedi Friss Újság 1918 karácsonyi számában a fiatal író, József Attila későbbi barátja, Hegyi István vetette föl a gondolatot: a Ferenc József-alap pénzéből Dózsának állítson szobrot Szeged. Az ötletet fölkapta Szeged két nagy írója, a forradalmak két jeles közéleti szereplője: Móra Ferenc és Juhász Gyula. Móra a Szegedi Napló 1919. március 9-i számában a régi tervre gondolva ezt írta: „Országos jelentőségű szobrot kell állítani az első proletárforradalom hőségnek, és ezt Szegeden kell fölállítani, annak az Alföldnek szívében, amelyből Dózsa hadserege kikerült. S a gyér adatok közül, amelyeket a kortársak följegyeztek róla, kettő Szegedre mutat: itt töltötte ifjúságát, és levágott fejét ide küldette Szapolyai János. Itt porladt ez el a mi homokunkban, itt kell neki ércbe öltözötten feltámadnia.”¹⁹

Juhász Gyula a Szegeden megjelenő francia nyelvű La Hongrie Républicaine című hetilap március 14-i számában pedig így írt: „Mi, akik megteremtettük a demokratikus, szabad magyar köztársaságot, olyan emléket akarunk emelni Dózsának, amelyhez minden szabad magyar szívében hálával és igaz megelégedéssel zárandozhat el. De legjobban azt szeretnők, ha mindazt a sok szobrot, amit a kényszerű lojalitás a hazug királyoknak és a kegyetlen elnyomóknak emelt, összeolvasztanák, és ebből a rengeteg bronzanyagból egyetlen hatalmas szobrot emelnének Szeged főterén Dózsa György dicső emlékének.”²⁰

A Horthy-rendszer negyed százada alatt Dózsa népe ismét üldözött volt, Dózsa emléke tilos. A régi tervek azonban a fölszabadulás után újból fölelevenedtek. Még épült az új közúti híd Szegeden, amikor Dózsa seregének itteni átkelésére gondolva azt javasoltuk: a híd viselje Dózsa nevét, és szobrát állítsuk föl a hídfőben. A Dél-magyarország 1948. december 7-én meg is írta: Sebestyén Endre városi főmérnök készíti már hozzá a terveket. Most megint más szót közbe: a hidat Rákosi Mátyásról nevezték el. Amikor a kapott név hirtelen elavult, 1956. szeptember 5-én ugyancsak a Dél-magyarország hasábjain megújítottam javaslatomat, kiegészítve a

Petőfi megálmodta tervvel: az újszegedi hídfőben állítsuk föl egymással szemközt Dózsa és Petőfi szobrát.

A Dózsa Emlékbizottság irányelveiben olvastuk, hogy az idén új Dózsa-émlék-műveket lepleznek le Cegléden és Mezőtúron.²¹ Ez helyes.

Az emlékbizottság szíves figyelmébe ajánlom a Dózsa szegedi kapcsolatairól föl-vázolt szegedi történelmi és szájhagyomány tanulságait meg a szegedi Dózsa-szobor-rért kifejített, több mint fél évszázados erőfeszítések krónikáját.

Azzal a kívánsággal, amit Mórától idéztem már: „itt kell neki ércbe öltözötten feltámadnia!”

A kettős jubileum — Dózsaé és Petőfié — elszalaszthatatlan alkalmat kínál a Petőfi jövendölte terv valóra váltására.

JEGYZETEK

- 1 ISTVÁNYI Miklós: Magyarország története 1490—1606. Ford. Vidovich György. Debrecen, 1871. 1. köt. 83. p.
- 2 REIZNER János: Szeged története. Szeged, 1899. 1. köt. 89. p.
- 3 SZÉKELY György: Vidéki termelőágak és az árukereskedelem Magyarországon a 15—16. században. = Agrártörténeti Szemle, 1961. 309—341. p.
- 4 VERANCSICS Antal: Összes Munkái. Közl. Szalay László. Pest, 1857. 2. köt. 6. p. /Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. 2. osztály 3. köt./
- 5 Uo. 11. p.
- 6 SZEREMI György: Magyarország romlásáról. Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László. Bp. 1961. 68. p.
- 7 VERANCSICS: i. m. 11. p. — Jellemző, hogy Geréb László e mondattal nem tudván mit kezdeni, kihagyta gyűjteményéből. (A magyar parasztháborúk irodalma 1437—1514. Összeáll. Geréb László. Bp. 1950. 227. p.)
- 8 MÁRKI Sándor: Dózsa György. Bp. 1913. 17. p. 1. jegyzet.
- 9 REIZNER: i. m. 88. p.
- 10 JUHÁSZ Gyula: Összes művei. Szerk. Péter László. 2. köt. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály és Péter László. Bp. 1963. 198, 389, 399. p. 3. köt. 56—57. p.
- 11 VÖ. BARÓTI Dezső: Dózsa feje. = Baróti Dezső: Írók, érzelmek, stílusok. Bp. 1971. 326. p.
- 12 MÓRA Ferenc: A szegedi jó bíró. = Móra Ferenc: A szegedi tulipántos láda. Bp. 1936. 2. köt. 192. p.
- 13 Petőfi Sándor levelezése. Összeáll. Törő Györgyi. Bp. 1964. 53. p. /Petőfi Sándor Összes Művei 7. köt./
- 14 ADY Endre: Összes prózai művei. Sajtó alá rend. Vezér Erzsébet. Bp. 1968. 8. köt. 117—118. p.
- 15 MÁRKI: i. m. 495. p.
- 16 Szegedi Napló, 1910. nov. 1.
- 17 Szeged és Vidéke, 1910. nov. 2.
- 18 MÓRA Ferenc: Szilánkok. Szerk. Vajda László. Bp. 1961. 379—381. p.
- 19 MÓRA: i. m. 525—527. p.
- 20 JUHÁSZ Gyula: Összes művei. Szerk. Péter László. 6. köt. Sajtó alá rend. Grezsa Ferenc. Bp. 1969. 159—160. p.
- 21 Népszabadság, 1971. okt. 31.

